



Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/aruibfdergisi>



Kalkınma ve inşaat sektörü: Türkiye örneği*

Economic development and construction sector: the case of Turkey

Kurtar Tanyılmaz^{a**}, Murat Karahan^b

^a Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, İstanbul, Türkiye, ktanyilmaz@marmara.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2915-3521

^b Marmara Üniversitesi, SBE, İktisat Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye, karahan.murat.93@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5192-5439

MAKALE BİLGİSİ

Makale geçmişi:

Başvuru: 30 Mart 2021

Kabul: 13 Nisan 2021

Anahtar kelimeler:

İnşaat sektörü,

İktisadi kalkınma,

Büyüme,

Gelir dağılımı

Makale türü:

Derleme makale

ARTICLE INFO

Article history:

Received: 30 March 2021

Accepted: 13 April 2021

Keywords:

Construction sector,

Economic development,

Growth,

Income distribution

Article type:

Review article

ÖZET

Günümüzde inşaat ve bununla ilişkili olarak gayrimenkul sektörlerine yönelik yatırımların bir bölümü gelişmekte olan ülkelerde (GOÜ) gerçekleştirilmektedir. Özellikle inşaat sektörü ileri-geri bağlantılarıyla bu ülkelerin sınavi kalkınmaları üzerinde önemli etkileri barındırmaktadır. Bu çalışmanın amacı GOÜ arasında yer alan Türkiye’de inşaat sektörünün gelişimini kalkınma hedefleri bakımından değerlendirmektir. Ekonomik büyüme, istihdam, gelir dağılımı, dış ticaret, çalışma koşulları gibi kalkınma hedeflerinden hareketle ve çeşitli göstergeler ışığında inşaat sektörünün ülke ekonomisi içindeki başarımı (performansı) incelenmiştir. Bulgular, sektörün ekonomik büyüme ile yakından bağlantılı olduğuna ve büyüme dönemlerinde belli bir istihdam potansiyeli taşımakla birlikte, diğer hedefler bakımından olumlu bir etkiden söz etmenin mümkün olmadığına işaret etmektedir.

ABSTRACT

Nowadays growing part of investments in the construction and real estate sector are carried out in the developing countries (DC). Especially construction industry with its forward and backward linkages within the economy has important impacts on the industrial development of these countries. This paper aims to evaluate the development of the construction industry in Turkey as a developing economy in the light of development goals. Departing from the economic development goals like economic growth, employment, income distribution, foreign trade balance, social conditions of working life and related indicators, this paper analyzes the developmental performance of construction industry in the Turkish economy. Our findings indicate that although the construction industry is closely linked with the economic growth of the country and has increasing employment effects, its contribution to other developmental goals seems to remain limited.

* İlgili çalışma, Murat Karahan’ın 2019 yılındaki yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Sorumlu yazar / Corresponding author

E-posta / E-mail: ktanyilmaz@marmara.edu.tr

Atf / Citation: Tanyılmaz, K. ve Karahan, M. (2021). Kalkınma ve inşaat sektörü: Türkiye örneği. *Ardahan Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(1), 62-68.

1. Giriş

İnşaat sektörü girdi olarak kullandığı ürünlerin yanı sıra ortaya çıkan nihai ürünlerin diğer sektörleri harekete geçirmesiyle birlikte hem bir ülkenin ekonomik büyümesinde önemli rol oynamaktadır hem de sadece sanayide değil, hizmetler sektörü ve kentleşme faaliyetleri üzerinde de önemli etkilere sahiptir. İnşaat sektörü, konut başta olmak üzere okul, fabrika, işyeri, hastane gibi her türlü bina inşaatını yol, köprü, baraj yapımı gibi her türlü altyapı faaliyetlerini elektrik, su, sıhhi tesisat, ısıtma, havalandırma gibi tüm donanım işlerini kapsamaktadır (Türkiye Kalkınma Bankası, 2008). İnşaat sektörüne yapılan yatırımlar bir ülkede sermaye birikimi bakımından kritik rol oynayabileceği gibi, ekonomik büyümeyi etkileme kapasitesi bakımından siyasi iktidarların güçlerinin tesis edilmesinde politik olarak da tercih edilmektedir. İnşaat sektörünün ülke ekonomisi içerisindeki rolü ekonomi politikaları, sermaye birikiminin gerekleri, hükümet tercihleri, kentleşme düzeyi, kamu harcamaları ve teknoloji gibi faktörlerden etkilenmektedir. Bu faktörler içerisinde sermaye birikiminin ihtiyaçları diğer tüm faktörleri etkileyen bir etken olarak önem arz etmektedir.

İnşaat sektöründe, özellikle 90'lı yıllardan itibaren, neo-liberal politikaların da etkisi altında özel sektör yatırımlarının payı artmıştır. Kamu-Özel-İşbirliği (KÖİ) adı altında altyapı yatırımlarının yap, işlet, devret proje modelleriyle özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi ağırlık kazanmıştır. M. Yeşilbaş'ın (2020) yıllık yapı ruhsatı sayısı, inşaat sektörü büyüme hızı, sektörün toplam katma değer içerisindeki payı vd. göstergeler ile ortaya koyduğu üzere inşaat sektöründe son yıllarda görülen ivme artışı ister istemez, sektörün ülke ekonomisi açısından büyüme ve kalkınma hedeflerine ne ölçüde hizmet ettiği sorusunu gündeme getirmektedir.

Büyüme ve kalkınma kavramları anlam olarak uzak olmasalar da aralarında içerik bakımından önemli farklılıklar bulunmaktadır. Büyüme ekonomideki niceliksel artış, genişlemeyi ifade ederken kalkınma kavramı yapısal olarak gerçekleşen nitel bir değişmeyi ifade etmektedir (Dura, 2009). Bu çerçeveden bakıldığında Türkiye gibi GOÜ'de ekonomik büyümenin istikrarsız karakteri, büyümeyle inşaat sektörü arasındaki yakın ilişki dikkate alındığında, sektör açısından da risk taşımaktadır. Sektörün iktisadi büyüme içerisindeki dinamik rolü ekonomik gelişmelerin seyrinden etkilenmesine neden olmaktadır.

“Nitekim hızlı ekonomik büyüme sürecinde inşaat sektörü diğer sektörlerle kıyasla daha hızlı bir gelişme göstermesine rağmen, ekonominin durgunluğa girmesi durumunda da olumsuz yönde etkilenecek ilk sektör konumunda olmaktadır” (Kaya, Yalçınkaya ve Hüseyini, 2013: 150).

Öte yandan inşaat sektöründe girdi olarak kullanılan çimento, demir-çelik, cam, seramik, boya gibi ürünler uluslararası ticarete konu olurken ve döviz ihtiyacı duyarken, üretim sürecinin sonunda ortaya çıkan bina ve altyapıya bağlı nihai ürünler daha çok ülke içerisinde satılmaktadır. Her ne kadar yurt dışı müteahhlik faaliyetleri döviz kazandırıcı nitelikte olsa da inşaat sektöründe kullanılan girdi malzemelerinin ithalatı ülkenin kalkınma hedeflerinden biri olan dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz etkiler doğurabilmektedir.

Görece emek yoğun olan inşaat sektörü, çalışma koşulları açısından, özellikle fiziksel zorluklar ve iş güvenliği açısından kendine özgü dinamikler taşımaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre inşaat işçilerinin, diğer sektörlerde çalışan işçilere göre kaza yaşama riski 3-6 kat daha yüksektir. Çalışma saatleri ise esnekler. Şantiye ortamlarında çalışanların iş-yaşam zamanı iç içe girmektedir. Kırdan kente göçün etkisiyle inşaat sektöründe çalışanların eğitim seviyesi düşük görülmektedir. Bu açıdan vasıfsız işgücü açısından önemli bir sektör olan inşaatta yedek işgücü bulunmaktadır. Bu durumun yanı sıra neo-liberal

politikalar sonrasında dünyada emek gücü örgütlenmenin zayıflaması, üretimin aşamalarını parçalayan taşeronlaşma sistemi gibi etmenler inşaat sektöründe iş güvenliği, çalışma saati ve ücret düzeyi çalışma koşullarının kötüleşmesine neden olmaktadır.

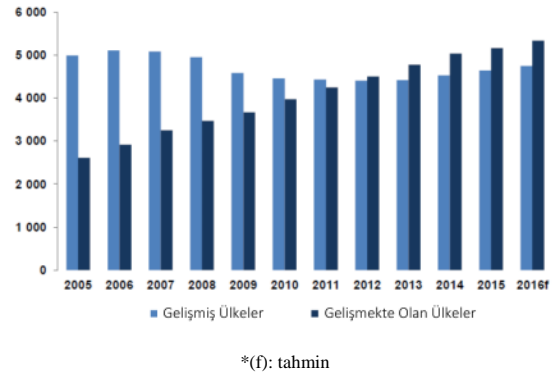
Yukardaki tespitlerden hareketle bu çalışmanın amacı, Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün gelişimini büyüme, gelir dağılımı, ücretler, istihdam artışı, dış ticaret dengesi ve çalışma koşulları gibi kalkınma hedefleri bakımından değerlendirmektir.

2. Dünyada ve Türkiye’de İnşaat Sektörünün Gelişme Eğilimleri

İnşaat sektörünün büyüme hızı, ticari ve finans ilişkilerinin de etkisiyle dünya ekonomisindeki gelişmelerden doğrudan etkilenmektedir.

“İnşaat sektörü tarihsel olarak dünya genelinde ekonomik aktiviteye oldukça paralel bir seyir izlemekte ve genel olarak sektördeki büyüme, ekonomik büyüme oranlarının üzerinde seyretmektedir” (Şat Sezgin ve Aşarkaya, 2017: 4)

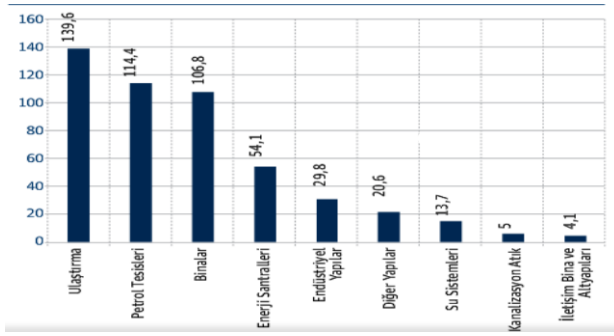
Gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki büyüme farklılığı inşaat sektöründe de görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde yerli sermayenin gelişimi ve ülke içerisinde gerçekleşen sermaye hareketleri inşaat sektörü yatırımları açısından temel etkidir. Sanayileşme, kentleşme, göç ve nüfus gibi dinamiklerin hareketliliği inşaat yatırımlarının gelişmekte olan ülkelere yoğunlaşmasına neden olmaktadır.



*(f): tahmin
Şekil 1. İnşaat sektörünün büyüklüğü (Milyar USD, reel)
Kaynak: Şat Sezgin ve Aşarkaya, 2017

Şekil 1'e bakıldığında gelişmekte olan ülkelere inşaat sektörünün büyüklüğü 2012 yılından itibaren gelişmiş ülkelerin üzerinde görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki inşaat sektörünün büyüklüğü yapılan yatırımlar doğrultusunda sürekli artış eğilimi gösterirken gelişmiş ülkelere ise yıllara göre değişen artış ve azalışlar bulunmaktadır. Konut ve kredi ilişkisinin çelişkilerinden doğan 2008 küresel mali krizi, gelişmiş ülkelerdeki inşaat sektörünün büyüklüğünün azalmasına neden olmuştur. Bu dönemle birlikte dünyada inşaat sektöründe gerçekleşen yatırımların eğilimi gelişmekte olan ülkelere doğru kaymaktadır. Gelişmekte olan ülkelere ise talep yüksek gözükmeyle beraber özellikle enerji ihtiyacı, döviz gibi faktörler dış açığı ve kamu harcamalarını etkilemektedir. Bu ülkelere ulaşım ve iletişimin geliştirilmesi bağlamında altyapı yatırımlarına yatırım gelişmiş ülkelere göre daha fazla yapılmaktadır.

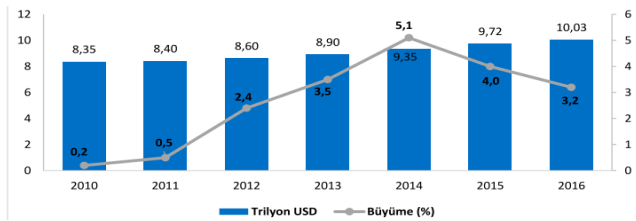
İnşaat yatırımlarının dağılımına dünya ölçeğinde bakmak için Şekil 2'ye bakmak yararlı olacaktır.



Şekil 2. ENR 250 Büyük firmanın üstlendiği projelerin sektörel dağılımı (2016) (Milyar USD)

Kaynak: ENR 250, 2016. Aktaran: YEM, Türk Yapı Sektörü Raporu, 2016

Şekil 2 incelendiğinde ulaştırma, enerji ve bina yatırımlarının öne çıktığı görülmektedir. Onları takiben altyapı ve tesisleşme yatırımları bulunmaktadır. Üretim uluslararası iş bölümünde gerçekleşmesi ve bu doğrultuda artan lojistik faaliyetler bu projeleri etkilemektedir. Üretim temel gereklerinden biri olan enerji, kendi içindeki tesis ve yatırımlarla bir alan yaratmaktadır. Gelişmiş ülkelerdeki yenilenme ve onarım faaliyetleri ile gelişmekte olan ülkelerdeki bina ve altyapı yatırımları, inşaat sektöründe gerçekleşen projelerin sektörel dağılımını belirleyen temel etkenlerdir. Özellikle konutun öne çıktığı bina projeleri de diğer sektörlerle kurduğu bağlantılarla birlikte bütün inşaat yatırımlarının içinde önemli bir yerde durmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde kentleşme dinamiklerinin hareketli olması yatırım iklimine göre sermayenin yaklaşımını belirlemektedir. Bu bağlamda doğrudan yatırım, yerli sermaye ile birleşmeler ve kamu-özel ortaklıkları inşaat sektörü içerisinde sıkça görülmektedir.



Şekil 3. Dünya inşaat harcamaları

Kaynak: Global Construction Handbook 2016, Aktaran: Özden ve Haçikoğlu, 2017

Dünya inşaat harcamaları (bkz. Şekil 3) 2008 yılında gerçekleşen krizden sonra bir önceki yıla göre sürekli artış eğilimindedir. 2016 yılında ise 10,03 trilyon dolar seviyesine kadar yükselmiştir. 2014 yılında büyüme oranında bir düşüş görülsede dünyada inşaat harcamaları kriz sonrasındaki artışı sürdürmektedir. Büyüme oranında 2014 yılından sonra gerçekleşen düşüşün önemli nedenlerinden biri önceki yıllarda diğer ülkelere göre oldukça yüksek büyüme oranları yakalayan Çin'in yavaşlama eğilimine girmesi olarak görülmektedir.

Dünyada inşaat sektörü faaliyetleri daha çok gelişmekte olan ülkelerde yoğunlaşmaktadır. İnşaat sektörünün niteliği itibarıyla üretiminin belirli bir alana bağlı olması uluslararası müteahhitlik hizmetlerini önemli hale getirmektedir. Türkiye yurt dışı inşaat faaliyetleri bakımından dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Bu durum ülke ekonomisine ödemeler dengesi, yurt dışı işçi istihdamı ve lojistik faaliyetleri bakımından önemli katkılarda bulunmaktadır.

3. Türkiye'de İnşaat Sektörünün Gelişme Eğilimi

Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan itibaren kentleşme olgusu ve kentlere göçün hızlanması ile birlikte konut yapıcılığı önem kazanırken, Devlet Su İşleri (DSİ) ve T.C. Karayolları gibi devlet kurumlarının kurulması da inşaat sektörünün ivme kazanmasında önemli rol oynamıştır (Purkis, 2016).

Türkiye'de 1980 sonrası ekonomik gelişmeler içerisinde inşaat sektörü önemli bir yerde durmaktadır. "1980 sonrası Türkiye'de yapım kesimi faaliyetlerinin gelişimi incelendiğinde, ilki 1980'lerde, ikincisi ise 2000'lerde iki büyüme döneminin yaşandığı görülmektedir" (Balaban, 2017: 23). Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün etkinliği 2000'li yıllardan sonra yoğunlaşmaktadır. Sektördeki büyüme oranları 2008 yılındaki küresel mali krize kadar yüksek bir seyir izlemektedir. Krizden sonra da inşaat sektörü büyüme seyrini sürdürmüştür. Bu büyüme döneminin önemli nedenlerinden biri devletin sektöre sağladığı katkıdır. Yasal düzenlemeler, ihale süreçleri, ilgili kurumlardaki etkinliğin artması ve altyapı yatırımları içerisindeki özel sektör ile kurulan ortaklıklar bu katkının içeriğini oluşturmaktadır.

İnşaat sektörünün 2000'li yılların başından itibaren büyümesinde önemli etki yaratan bir başka unsur da yerel yönetimlerdeki dönüşümdür. Belediyeleri kentsel alan ve imar hakkındaki etkinliği artırılmıştır. "2004-2005 yıllarında yerel yönetimler reformu kapsamında il özel idare, belediye ve büyükşehir belediye mevzuatında yapılan düzenlemeler ile yerel yönetimlerin karar alma mekanizmaları, yetkileri artırılmıştır" (Akay ve Akgün, 2014: 113).

İnşaat sektörü diğer sektörlerle geri ve ileri bağlantılar bakımından yoğun bir ilişki içindedir. Girdi-çıkıtı analizleri bu bağlantıların yoğunluğunu ortaya koyan önemli göstergelerdir. Türkiye'de inşaat sektörünün geri ve ileri bağlantı etkilerini 2000-2014 yıllarını kapsayarak inceleyen Zafer Barış Gül ve Mısra Çakaloğlu (2017: 148), "girdi-çıkıtı analizinin ortaya koyduğu sonuçlar sektörün geriye doğru bağlantılarının kuvvetli, ileriye doğru bağlantılarının ise zayıf olduğunu göstermektedir" sonucuna varmaktadır. Bu sonuç inşaat sektörünün üretim sürecinde kullanılan girdilerle oluşturduğu ilişkinin sektör içerisinde üretilen nihai ürünlerin kurduğu bağlantılara göre daha yoğun bir biçimde gerçekleştiğini göstermektedir.

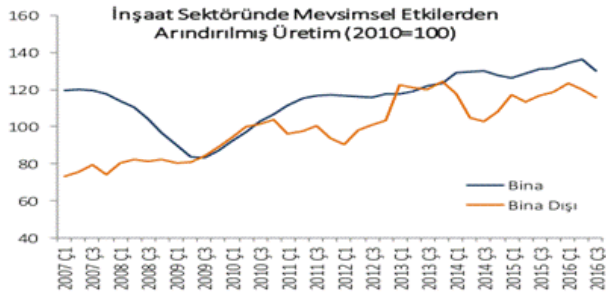
Türkiye ekonomisinde inşaat sektörünün özellikle 2002 yılından itibaren hızla büyüdüğü görülmektedir. Sektörün büyüme oranları 2008 krizine kadar yüksek oranlarda gerçekleşmektedir. Krizden etkilenen inşaat sektöründe 2008 ve 2009 yıllarında küçülmeler yaşanmıştır. Bu dönemde yaşanan küçülme, sektörün kriz dönemlerinde yaşadığı kırılmayı göstermesi açısından önemlidir. Krizin etkisinin azalmasından sonra 2010 yılından itibaren inşaat sektörü 2002-2008 yılları arasındaki performansında olmasa da büyümeye devam etmektedir. Krizden çıkılması, finans alanındaki gelişmelere duyarlılık, ülke ve dünya ekonomisindeki gelişmeler bu dönemi etkileyen önemli unsurlar olarak öne çıkmaktadır. İnşaat sektörü ile GSYH arasında büyüme oranlarının yıllara göre artış ve azalışı bağlamında paralellik bulunmaktadır. Bu durum inşaat sektörü ile ülke ekonomisindeki büyüme arasındaki güçlü bağlantıyı işaret etmektedir. Bu bağlantının yıllara göre etkisini görmek açısından Tablo 1'e bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 1. İnşaat sektörü ve GSYH büyüme hızları (2002-2017)

Yıllar	İnşaat Sektörü (%)	GSYH (%)
2002	13,9	6,2
2003	7,8	5,3
2004	14,1	9,4
2005	9,3	8,4
2006	18,5	6,9
2007	5,7	4,7
2008	-8,1	0,7
2009	-16,1	-4,8
2010	18,3	9,2
2011	11,5	8,8
2012	0,6	2,1
2013	7,4	4,2
2014	2,2	3,0
2015	4,9	6,1
2016	5,4	3,2
2017	8,9	7,4

Kaynak: TÜİK

Büyüme oranları ülke ekonomisinin büyüme oranlarıyla büyük ölçüde örtüşen sektörde üretimin yoğunlaştığı alanlar da önem arz etmektedir. Bina ve bina dışı üretimi ayrımı bu açıdan ayırt edici bir göstergedir.

**Şekil 4.** İnşaat sektöründe bina ve bina dışı üretim (2007-2016)

Kaynak: TÜİK, Aktaran: Şat Sezgin ve Aşarkaya, 2017

Şekil 4'te görüldüğü üzere Türkiye'de inşaat sektörünün büyümesi içerisinde bina ve bina dışı inşaat faaliyetlerinin gelişimi farklılaşmaktadır. Konut, kamu ve özel kurum yapıları, dükkân ve ofis gibi bina yapımlarında, yol yapım çalışmaları, tesisler, köprü ve tüneller gibi altyapı odaklı bina dışı inşaat faaliyetlerine göre daha yüksek oranda üretim gerçekleştirilmektedir. Yıllara göre bazı dalgalanmalar yaşansa da özellikle son yıllarda inşaat sektöründe gerçekleşen bina üretimi bina dışı üretime göre daha fazla artış göstermektedir.

Merkez Bankası verilerine göre inşaat sektörünün ve gayrimenkul piyasasının özel sektörün dışarıdan kullandığı krediler içerisindeki payı 2002 yılında yüzde 5,1 iken 2010 yılında yüzde 9,5'e yükselmiştir. Sektörlerin banka kredilerinde aldıkları pay içerisinde ise inşaat sektörü 2003 yılında yüzde 8,3 oranında yer kaplarken bu oran 2014 yılında yüzde 11,5'e yükselmektedir. Oranlardaki bu yükseliş inşaat sektörünün kredilerle kurduğu ilişkinin büyüme dönemine etkisini göstermektedir. Bu ilişki inşaat sektöründe kullanılan kredilerin GSYH içindeki payına da yansımaktadır. İnşaat sektörü için kullanılan krediler yıllar içinde doğrusal olarak artmaktadır (bkz. Tablo 2). Bu artış sektörün ülke ekonomisindeki yeri ve kredi mekanizmaları ile kurduğu ilişki açısından önemli bir göstergedir. Sektörün proje odaklı faaliyetlerini gerçekleştirmek için kaynak yaratma ihtiyacında kredi önemli bir yer tutmaktadır. Şantiye yapısı

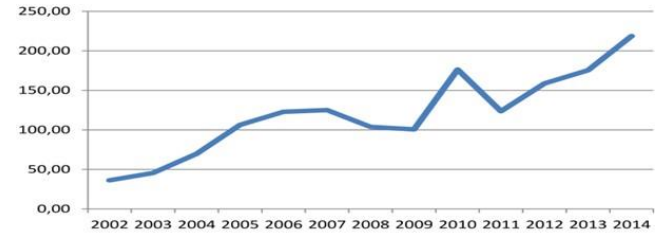
içerisinde nakit akışının sağlanması gerekliliktir. Bu açıdan inşaat sektörünün finans alanındaki gelişmelere duyarlılığının arttığı görülmektedir.

Tablo 2. İnşaat sektöründe kullanılan krediler/GSYH (2005-2017)

Yıllar	İnşaat Sektörü Kredileri/GSYH (%)
2005	0,9
2006	1,2
2007	1,6
2008	2,1
2009	2,5
2010	2,7
2011	3,0
2012	3,1
2013	4,0
2014	4,4
2015	5,0
2016	5,6
2017	5,9

Kaynak: BDDK, TÜİK

Kredi ile kaynak yaratma ilişkisinin yanı sıra inşaat sektörünün ülke ekonomisindeki etkinliğini gösteren önemli bir veri de yapı ruhsat izinlerindeki artış eğilimidir. İnşaat ve kentsel dönüşüm projelerinin artması açısından yapı ruhsat izinlerinin yıllara göre değişim eğilimi önem arz etmektedir. Bu eğilimi görmek için Şekil 5'e bakmak faydalı olacaktır.

**Şekil 5.** Yapı ruhsat izin istatistikleri (milyon m2) (2002-2014)

Kaynak: TÜİK, Aktaran: Yeşilbağ, 2016

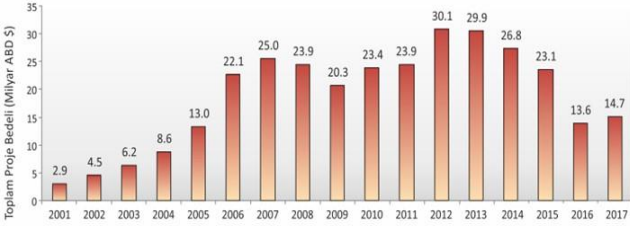
Uluslararası inşaat faaliyetlerinde Türkiye'nin inşaat sermaye grupları öne çıkmaktadır. Türkiye en büyük uluslararası inşaat sermaye şirketleri içerisinde dünyada Çin'den sonra en çok firma sayısına sahip olan ülke konumundadır. Türkiye yurt dışı müteahhitlik faaliyetleri inşaat sektörünün ülke ekonomisinde öne çıkmaya başladığı 2002 yılı ve sonrası dönemde artmaktadır. İnşaat sektörünün gelişimine paralel olarak bu alanda da alınan projeler artmaktadır.

Tablo 3. ENR listesindeki başlıca Türk firmaları

Sıralama	Firma Adı	2018	2017	2016	2015
1	RÖNESANS İNŞAAT	36	38	44	37
2	LİMAK İNŞAAT	68	85	135	145
3	TAV TEPE AKFEN	70	76	81	82
4	GAP İNŞAAT	73	92	137	-
5	ENKA İNŞAAT	79	72	79	65
6	YAPI MERKEZİ İNŞAAT	82	78	93	111
7	ANT YAPI	86	86	86	92
8	TEKFEN İNŞAAT	98	112	118	90
9	ALSİM ALARKO	101	79	-	184
10	ÇALIK ENERJİ	104	110	101	89
11	GAMA ENDÜSTRİ	108	162	155	133
12	SEMBOL ULUSLARARASI YATIRIM	116	125	157	-
13	MAPA İNŞAAT	119	109	133	177
14	DOĞUŞ İNŞAAT	124	128	146	179

Kaynak: www.enrturkiye.com

Dünyada inşaat sektörü yatırımlarının firmalar açısından önemli göstergesi olan ENR sıralaması içerisinde Tablo 3'te görüldüğü üzere Türkiye inşaat sektörü aktörleri de yer almaktadır. Dünyadaki ilk 250 büyük inşaat firması içerisinde 46 Türkiye inşaat firması bulunmaktadır. Bu rakam ve şirketler Türkiye'de inşaat sektörünün gelişimi ve sektördeki aktörler açısından önemli göstergelerdir.



Şekil 6. Yıllara göre Türk yurtdışı müteahhitlik hizmetleri

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı, Aktaran: Türkiye Müteahhitler Birliği, 2018

İnşaat sektöründeki 2002 sonrası büyümenin yurt dışı müteahhitlik hizmetlerine yansması Şekil 6'da görülmektedir. 2002 yılında 4,5 milyar dolar olabilen toplam proje bedeli 2012 yılı içinde 30,1 milyar dolar olmaktadır. Özellikle 2005-2015 yılları arasında yurt dışı müteahhitlik alanında önemli proje artışları görülmektedir. Bu veriler ülkedeki inşaat sermayesinin gelişimini göstermek açısından önem arz etmektedir. Ekonomi Bakanlığı'nın verilerine göre Türkiye yurt dışı müteahhitlik faaliyetlerinde Rusya, Türkmenistan, Katar, Irak, Suudi Arabistan ve Kazakistan gibi ülkeler öne çıkmaktadır. Libya'nın ise ülkede 2011 yılında başlayan iç karışıklıktan sonra Türkiye yurt dışı müteahhitlik faaliyetleri içerisindeki payı hızla düşmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri ve Ortadoğu, Türkiye'nin yurt dışında inşaat faaliyetlerini yoğunlaştırdığı alanlar olmaktadır.

İnşaat sektörünün 2002 sonrası büyüme sürecinde kamu ile yakın ilişkiler kuran ve bu doğrultuda hızla büyüyen inşaat şirketleri sektör içerisinde önemli aktörler konumuna gelmektedir. Bu şirketler kamu-özel ortaklığı doğrultusunda gerçekleştirilen projeler içerisinde aktif bir rol oynamaktadırlar. Bu projelerde kurulan ilişkiler, 2002 sonrası inşaat sektörünün büyümesini ve ekonomi politikaları bağlamında yerli sermayenin gelişimini göstermektedir. Bu bağlamda Tablo 4'e bakmak yararlı olacaktır.

Tablo 4. Türkiye'deki en büyük 10 özel ortak

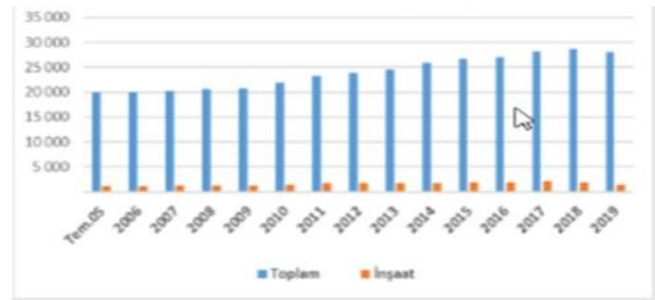
Firmalar	Ülkeler	Proje Yatırımı	Proje Sayısı
1. Limak Holding	Türkiye	43.523	13
2. Cengiz Holding	Türkiye	39.836	7
3. Kolin Group	Türkiye	39.38	10
4. MNG Holding	Türkiye	17.822	2
5. Astaldi SpA	Türkiye	17.889	5
6. IC Holding	Türkiye	9.518	7
7. Saudi Oger Ltd	S. Arabistan	8.629	10
8. Kalyon Group	Türkiye	7.117	1
9. Sabancı Holding	Türkiye	6.885	15
10. Vodafone	İngiltere	5.793	18

Kaynak: Dünya Bankası, Aktaran: Sönmez, 2016

Tablo 5 'de görüldüğü üzere Türkiye'de kamu ile gerçekleştirilen ortaklıklar içerisinde Limak, Cengiz, Kolin ve MNG gibi inşaat şirketleri en yüksek payı almaktadır. Sektördeki proje yatırımlarının ve kamu-özel ortaklığının artması, politik bir tercih olarak inşaat sektörünü gelişimi ve bu tercih doğrultusunda ilişki kurulan inşaat sermayesi gruplarının büyümesi gibi faktörler bu tablonun oluşmasında etkili olmaktadır.

4. Türkiye'de İnşaat Sektörünün Kalkınma Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi

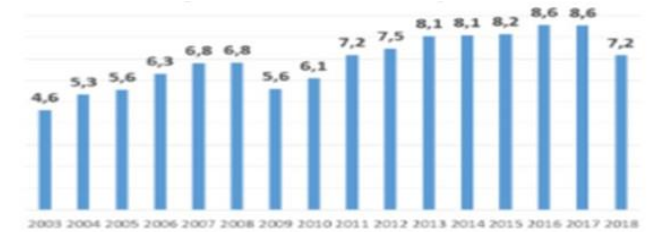
Önemli bir kalkınma hedefi olan istihdam yaratmak bakımından emek yoğun niteliğiyle inşaat sektörü kritik bir önem taşımaktadır. 2002 yılında sonra inşaat sektöründeki istihdam artış eğilimindedir. Ancak bu süreçte Türkiye'de işsizlik yüzde 9-10 oranında seyretmiştir ve önceki yıllara göre bir değişiklik olmamıştır. TÜİK'in Hanehalkı İşgücü İstatistiklerine göre 2017 yılında tarımda yüzde 83,3, sanayide yüzde 20,03, hizmette yüzde 20,9 oranında kayıt dışı istihdam varken inşaatta ise yüzde 35,8 oranında kayıt dışı çalışma oranı bulunmaktadır. İnşaat sektöründe çalışan kişi sayısı da artan projeler doğrultusunda yükselmektedir. Bu sayılara doğrudan sektör içerisinde çalışanlar dahildir. Sektörün etkileşimde bulunduğu tüm inşaat malzemeleri üretimi, mobilya ve beyaz eşya gibi bağlantılar düşünüldüğünde inşaat sektörünün istihdam üzerindeki etkisi daha çok gözükmemektedir. Bu duruma rağmen kalkınma hedefleri açısından önemli olan Türkiye'deki işsizlik oranı 2003-2018 yılları arasında ortalama yüzde 9,93 olmuştur.



Şekil 7. Türkiye'de inşaatın toplam istihdamdaki payı (2005-2019)

Kaynak: TÜİK, Aktaran: Sönmez., 2019

Şekil 7'de görüldüğü üzere kalkınma hedeflerinden biri olan istihdam inşaat sektörü içerisinde 2005 yılı sonrasında artış eğilimindedir. Krizden etkilendikten sonra yatay bir seyirde ilerleyen inşaatın istihdam içerisindeki payı 2018 ve 2019 yıllarında azalmaktadır. Yıllara genel olarak bakıldığında üretim sürecindeki emek yoğun niteliği ile öne çıkan inşaat sektörü, önemli kalkınma hedeflerinden biri olan istihdam üzerinde etkili bir rol oynamaktadır.



Şekil 8. İnşaat sektörünün GSYH içindeki payı (2003-2018)

Kaynak: TÜİK, Aktaran: Sönmez, 2019

Şekil 8 incelendiğinde inşaat sektörünün GSYH içindeki payı 2003 yılına göre artış gösterirken 2008 krizinde düşme eğilimi göstermemiş. Kriz sonra artış eğilimi devam etmesine rağmen 2018 yılında 2011 yılındaki 7,2 oranına kadar düşüş gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisinin gelişme eğilimini görmek ve istihdamın sektörel durumu ile ilişki kurmak açısından Tablo 5 önemli veriler sunmaktadır.

Tablo 5. Sektörel istihdam (mevsimsel etkilerden arındırılmış, 1000 kişi)

	Toplam	Sanayi	İnşaat	Hizmetler
2005 Ocak	13.816	4.030	885	8.931
2015 Ocak	20.903	5.349	1.924	13.630
2018 Ocak	23.412	5.567	2.229	15.615
2018-2015 Ocak Toplam Değişim	2.509	218	305	1.985
Yüzde Değişim	12,00	4,08	15,85	14,56

Kaynak: TÜİK

Tablo 5'te görüldüğü üzere istihdamda en yüksek payı sırasıyla hizmetler sektörü, sanayi ve inşaat almaktadır. Ancak son yıllarda sektörler arasındaki artış eğilimine bakıldığında inşaat sektörünün yüzde değişiminin diğer sektörlerle göre fazla olduğu görülmektedir. Üretim, katma değer ve ihracat için önem arz eden sanayide ise artış oranı inşaat sektöründeki istihdam artış oranının altında gerçekleşmektedir. İnşaat sektörünün emek yoğun niteliği ve 2002 sonrasında sektör içerisinde artan yatırımlar bu oranların oluşmasında etkilidir.

Dış ticaret dengesi üzerindeki etkileri bakımından ise Türkiye seramik, cam, çimento gibi inşaat sektörü malzemelerinde önemli bir üretici halinde demir-çelik, enerji gereksinimi ve makine gibi etmenler nedeniyle ithalat baskısı altındadır. Demir maliyetinin yüzde 86'sını ithal edilen hurda, cevher ve enerjinin, çimento maliyetinin ise yüzde 59'unu ithal kaynağa dayalı elektriğin ve yakıtın oluşturduğu belirtilmektedir. (Güngör, 2018). Öte yandan inşaat ve gayrimenkul sektörlerinin toplam dış borcu 2002'de toplam 1,5 milyar dolardan 2019 ortası itibarıyla 27,5 milyar dolara yükselmiştir. Bu miktar özel sektörün toplam dış borcunun yüzde 13,7'sine denk düşmektedir. Bu sektörün Türkiye ekonomisinin dış borç yükü bakımından belli bir ağırlık taşıdığına işaret etmektedir (Yeşilbağ, 2016).

Kalkınma hedeflerinin önemli unsurlarından biri de gelir dağılımıdır. Gelir dağılımı verileri ülke içerisindeki toplumsal eşitsizlik açısından önemli bir göstergedir. 2002 yılında inşaat sektörünün etkinliğini arttırdığı Türkiye ekonomisinde gelir dağılımının durumu büyümenin kalkınma hedefleri bağlamında etkisini ortaya koymaktadır. Türkiye'de inşaat sektörünün ve ülke ekonomisinin büyüdüğü 2002 sonrası yıllarda gelir dağılımında önemli bir iyileşme gözükmemektedir. Gini katsayısı bağlamında OECD (0,3) ülkeleri ile karşılaştırıldığında ülke içerisindeki eşitsizliğin (0,4) boyutunun yüksekliği ortaya çıkmaktadır. TÜİK verilerine göre 2002 yılından itibaren beşinci yüzde 20 toplam gelirin yüzde 46'sını alırken ilk yüzde 20 toplam gelirin sadece yüzde 6'sını almaktadır. Sektör ve ülke ekonomisi büyürken gelir dağılımındaki bu durum varlığını yıllar içinde sürdürmektedir.

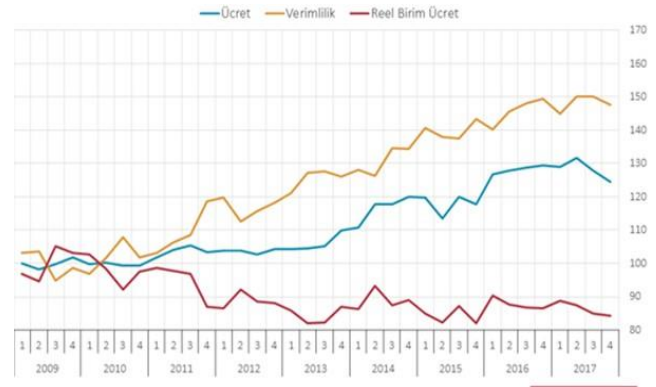
Tablo 6. İnşaat işgücü girdi endeksleri ve değişim oranları, 4.çeyrek: Ekim- Aralık, 2017 (2010=100)

Gösterge	Arındırıl mamış		Mevsim ve takvim etkilerinden arındırılmış	
	Endeks	Endeks	Yıllık değişim (%)	Çeyreklik değişim (%)
İstihdam	68,2	67,8	-5,7	66,1
Çalışılan Saat	65,1	64,6	-5,7	62,3
Brüt ücret-maaş	189,1	188,2	5,6	184,5

Kaynak: TÜİK

*Takvim etkisinin arındırılması bir önceki yılın aynı çeyreğinin baz alınmasını ifade etmektedir.

Tablo 6, inşaat sektöründe istihdam, saat ve ücret düzeylerinin son yıllardaki durumunu göstermek açısından önemlidir. İstihdam ve çalışılan saat değişiminde son yıllarda eksi yönlü bir hareket gözükmemektedir. Bu durum inşaat sektöründeki projelerdeki artış veya azalış ile doğrudan ilişkilidir. Ücret ve maaşlarda ise bir artış söz konusudur. Ancak bu artış 2017 yılında gerçekleşen yüzde 12 oranındaki enflasyon karşısında çok düşük bir oran olarak gözükmemektedir. Sektör içerisindeki mevsim ve takvim etkisi değişim oranlarına da yansımaktadır. İnşaat sektöründe iş niteliği itibarıyla kas gücüne dayalı olması ve üretim aşamasından çalışan emekçilerin şantiye ortamında kalarak tüm gününü iş sahasına vermesi ücretleri etkilemektedir. Emek gücü içerisindeki cinsiyet, yaş, eğitim tecrübe ve verimlilik gibi faktörlerin yanı sıra işin riskli yapısı, taşeronlaşmaya bağlı firmaların varlığı gibi unsurlar inşaat sektörü içerisindeki ücret düzeyi ve çalışma koşulları üzerinde olumsuz etkide bulunmaktadır.

**Şekil 9.** İnşaat sektörü ücret, verimlilik ve reel birim ücret endeksleri (2009=100)

Kaynak: TÜİK ve Merkez Bankası

Şekil 9'da görüldüğü üzere 2009 yılı ile 2017 yılı arasındaki dönemde sektörde verimlilik artış eğilimindeyken reel birim ücretlerde yüzde 20'lere varan bir düşüş bulunmaktadır. Aradaki bu makas sektörde emek sürecinde elde edilen kâr pastasının arttığını göstermektedir. Verimlilik artışı karşısında reel birim ücretteki bu düşüş aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliği arttırmaktadır. Bunda neo-liberal politikaların da etkisi altında, diğer sektörlerin yanı sıra özellikle inşaat sektöründe sendikal örgütlenmenin azalmış olması önemli rol oynamaktadır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (Ocak 2018) verilerine göre inşaat sektöründe emek gücünün sendikalaşma oranı sadece yüzde 3,21 oranında gerçekleşmektedir.

Bir diğer önemli kalkınma hedefi de insanca çalışma koşullarının sağlanmasıdır. İnşaat sektörünün büyüdüğü dönemlerde çalışma koşullarının ağırlaştığı görülmektedir. Sektör içerisinde insanca çalışma koşullarını etkileyen ve ağırlaştıran önemli bir faktör taşeronlaşmadır. Sektörde taşeronlaşmanın yaygın olması iş yoğunluğunun artmasına ve güvencesiz istihdama yol açmaktadır. Günümüzde sektörde 1 milyon işçinin yasal sınırların üzerinde çalıştırıldığı, haftalık ortalama çalışma süresinin 53.4 saati bulunduğu, sektördeki her 3 kişiden 1'inin kayıt dışı çalıştığı, 750 bin kişinin sigortasız çalıştığı, sektördeki her 2 işçiden en az 1'inin taşeron işçi olduğu belirtilmektedir (Bakır, 2018).

İş sağlığı ve iş güvenliğine dair veriler de çalışma koşulları hakkında fikir önemli bir göstergedir. Emek yoğun bu sektörde adeta "cinayet" niteliğindeki iş kazalarının sayısı oldukça yüksektir (bkz. Tablo 7).

Tablo 7. Türkiye’de inşaat sektörü ölümlü iş kazası sayıları (2007-2018)

Yıl	İnşaat Sektöründe Ölümlü İş Kazası Sayıları
2007	359
2008	297
2009	156
2010	475
2011	570
2012	256
2013	521
2014	501
2015	473
2016	442
2017	587
2018	591
Toplam	5228

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu

İş bölümüne ve alt firmalara göre farklılaşan bu kâr amaçlı ilişki, çalışma koşullarının özellikle iş güvenliği açısından kötüleşmesine neden olmaktadır. İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Meclisi yıllık raporlarına göre iş kazalarında yoğun olarak servis kazası, ezilme ve göçük, yüksekten düşme, kalp krizi ve beyin kanaması, elektrik çarpması gibi nedenler bulunmaktadır. İnşaat sektörünün büyüdüğü ve ülke ekonomisini etkilediği yıllarda iş güvensizliği devam etmekte ve emek gücünün çalışma koşullarında bir iyileşme gözükmemektedir.

4. Sonuç

Bu çalışmada 2002 sonrasında Türkiye ekonomisinde büyüme hızı ve ağırlığı artan inşaat sektörü, ülkenin kalkınma hedefleri açısından değerlendirilmiştir. Sektörün istihdam yaratmak bakımından olumlu etkileri bulunduğu; bununla birlikte yabancı sermaye girişine bağımlı ve ekonomik büyümeye yakından bağlı olan söz konusu sektörde, büyüme hızının yavaşladığı dönemlerde ciddi boyutlarda istihdam azalmasının gerçekleştiği görülmektedir. İnşaat sektörünün hızla büyüdüğü dönemlerde gerek bir bütün olarak ülke ekonomisinde gelir dağılımı eşitsizliğinin azalmadığı, gerekse de inşaat sektörünün kendi içinde ücretler ve verimlilik arasındaki makasın açıldığı görülmektedir. Çalışma koşullarına ilişkin ise bulgular, taşeronlaşmanın yaygın olmasının bir sonucu olarak, sektörde güvencesiz istihdamın, iş yoğunluğunun ve iş kazalarının arttığına işaret etmektedir. Tüm bu tespitler ışığında inşaat sektörünün, bir ülkenin kalkınmasında doğrudan olumlu etkilerinin olacağını savlamanın mümkün olmadığı sonucuna varılmaktadır.

Yazar Katkı Oranı Beyanı

Veri, Murat Karahan tarafından toplanmıştır. Analiz, yazarlar tarafından ortak gerçekleştirilmiştir. Literatür taraması, Murat Karahan tarafından yapılmıştır. Sonuç ve tartışma bölümü yazarlar tarafından ortak olarak yazılmıştır.

Çatışma Beyanı

Çalışmada yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur.

Destek Beyanı

Bu çalışma için herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Kaynaklar

- Akay, A. ve Akgün, F. K. (2014). Türkiye’de planlamada dönüşüm süreci: çevre ve koruma mı? Kentleşme ve yapılaşma mı? *Amme İdaresi Dergisi*, 47(4), 93-115.
- Bakır, O. (2018, 8 Ocak), [Haber]. İşçi haklarını çiğneyerek yükselen sektör: inşaat. *Evrensel Gazetesi*, Erişim adresi: <https://www.evrensel.net/haber/362559/isci-haklarini-cigneyerek-yukselen-sektor-insaat>.
- Balaban, O. (2017). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotif? (s.17-32), *İnşaat Ya Resulullah*. (3.Baskı), (T. Bora, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2018, 21 Haziran), [Resmî Gazete]. Erişim adresi: <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/1264/resmi-gazete-20180131-4-1.pdf>.
- Dura, C. (2009, 31 Ocak). *Ekonomik büyüme ve gelişme kavramları üzerine*. <http://www.cihandura.com/tr/makale/-EKONOMIK-BUYUME-VE-GELISME-KAVRAMLARI-UZERINE494>.
- Gül, Z. F. ve Çakaloğlu, M. (2017). İnşaat sektörünün dinamikleri: Türkiye için 2000-2014 girdi-çıkıtı analizi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 36, 130-55.
- Güngör, T. (2018, 08 Mart), [Haber]. İnşaat büyük ölçüde ithalata bağımlı. *Dünya Gazetesi*. Erişim adresi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/insaat-buyuk-olcude-ithalata-bagimli/406262>.
- Özden, A. ve Haçikoğlu, M. (2017, 3 Temmuz), [Rapor] *İnşaat Sektörü, A&T Bank*. Erişim adresi: https://www.atbank.com.tr/documents/INSAAT%20SEKTORU_MAYIS%202017.PDF.
- Purkis, S. (2016). İstanbul’da inşaat odaklı birikimin durdurulamayan yükselişi: konut fazlasına karşı artan konut açığı, *Mülkiye Dergisi*, 40(4), 91-111.
- Sönmez, M (2016). Sanayinin sorunları ve analizleri (XXI). *TMMOB Makina Mühendisleri Odası-Bülten*, 682, 19-32.
- Sönmez, M (2019, 15 Kasım), [Yazı]. *Konut Krizi Nereden Nereye*. Erişim adresi: http://mustafasonmez.net/wp-content/uploads/MoKonut_21_11_2019.pdf.
- Şat Sezgin, A. G. ve Aşarkaya, A. (2017). *İnşaat Sektörü*. Türkiye İş Bankası İktisadi Araştırmalar Bölümü.
- TCMB (2018, 8 Eylül), [Yazı], Erişim adresi: <https://tcmbblog.org/wps/wcm/connect/blog/tr/main+menu/analizler/ucretli-er-igucu-verimlilikine-mikro-bakis>.
- TÜİK (2018, 8 Eylül), [Bülten], <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Insaat-Isgucu-Girdi-Endeksleri-IV.-Ceyrek:-Ekim---Aralik,-2017-27854>.
- Türkiye Kalkınma Bankası. (2008). *Türkiye’de inşaat sektörü üzerine bir değerlendirme*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası.
- Türkiye Mühendisler Birliği. (2018, 6 Temmuz), [Rapor]. *İnşaat sektör analizi*, Erişim adresi: https://www.tmb.org.tr/doc/file/YDMH_Nisan-2018.pdf.
- Yapı-Endüstri Merkezi. (2016). *Türk yapı sektörü raporu 2016*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegomanyanın harcı: AKP döneminde inşaata dayalı birikim rejimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 71(2), 599-626.
- Yeşilbağ, M. (2020). İnşaat sektörünün kriz dinamikleri: güncel bir değerlendirme, *Mülkiye Dergisi* 44(1), 101-130.